

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA ZIYORATGOH NOMLARINING ETIMOLOGIK VA SEMANTIK TAHLILI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14684850>

Vakhidova Fatima Saidovna

a senior teacher of English Linguistics department, (PhD), Bukhara State University

f.s.vaxidova@buxdu.uz

Sadullayrva Umida Shuxrat qizi

Master student of English Linguistics department, Bukhara State University

Annotation

This article offers both an etymological and semantic exploration of toponyms associated with pilgrimage sites, shrine, in both English and Uzbek. The research scrutinizes how these place names encapsulate the religious, cultural, and historical milieus from which they originate. It delves into the linguistic structures, origins, and meanings of names for pilgrimage sites in both languages, accentuating the similarities and disparities influenced by the predominant religious traditions – Christianity in English-speaking areas and Islam in Uzbek-speaking regions. By analyzing prominent pilgrimage locations in both cultures, the article illuminates the deep socio-cultural significance embedded in these sacred place names. The study not only examines the linguistic elements of these toponyms but also their connections to local history, geography, and religious practices, providing a comprehensive view of their importance and impact.

Key words

Toponymy, Semantic analysis, Etymological analysis, pilgrimage, abbey, church, mosques

Аннотация

В данной статье предлагается как этимологическое, так и семантическое исследование топонимов, связанных с местами паломничества, называемыми зияратгох, на английском и узбекском языках. Исследование изучает, как эти топонимы отражают религиозную, культурную и историческую среду, из которой они произошли. Он углубляется в лингвистические структуры, происхождение и значение названий мест паломничества на обоих языках, подчеркивая сходства и различия, находящиеся под влиянием преобладающих религиозных традиций – христианства в англоязычных регионах и ислама в узбекоязычных регионах. Анализируя известные места паломничества в обеих культурах, статья освещает глубокое социокультурное

значение, заложенное в этих священных топонимах. В исследовании рассматриваются не только лингвистические элементы этих топонимов, но и их связи с местной историей, географией и религиозными практиками, что дает комплексное представление об их важности и влиянии.

Ключевые слова

Топонимика, Семантический анализ, Этимологический анализ, паломничество, аббатство, церковь, мечети

Annotatsiya.

Ushbu maqola ziyoratgohlar bilan bog'liq toponimlarning ingliz va o'zbek tillarida etimologik va semantik tadqiqini taklif etadi. Tadqiqot ushbu joy nomlari ular kelib chiqqan diniy, madaniy va tarixiy muhitni qanday qamrab olishini sinchkovlik bilan o'rganadi. U har ikki tildagi ziyoratgohlar nomlarining til tuzilishi, kelib chiqishi va ma'nosini o'rganib chiqadi, bunda hukmron diniy an'analar – ingliz tilida so'zlashadigan hududlarda xristianlik va o'zbek tilida so'zlashadigan hududlarda islom ta'sirida bo'lgan o'xshashlik va nomutanosibliklarga urg'u beriladi. Maqolada har ikki madaniyatdagi mashhur ziyoratgohlarni tahlil qilish orqali ushbu muqaddas joy nomlarining chuqur ijtimoiy-madaniy ahamiyati yoritilgan. Tadqiqotda bu toponimlarning nafaqat lingvistik elementlari, balki mahalliy tarix, geografiya va diniy urf-odatlar bilan aloqalari ham o'rganilib, ularning ahamiyati va ta'siri haqida har tomonlama ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar

toponimiya, semantik tahlil, etimologik tahlil, pilgrimidj(ziyoratgoh), cherkov, monastr, maqbara, masjid

Introduction

Til va madaniyat o'rtasidagi munosabatlar o'zaro bog'liq va o'zaro ta'sirli tarzda ifodalangan. Til, madaniy an'analarni, qadriyatlarni va jamiyatning dunyoqarashini aks ettiradi, shu bilan birga, madaniyat tilning rivojlanishi, so'zlashuv uslublari va yangi so'z yasalishiga ta'sir ko'rsatadi. Har bir til, o'ziga xos madaniy kontekstga ega bo'lib, bu til orqali nutq, matn va badiiy asarlar yaratilganda madaniyatning chuqur qatlamlari ochiladi. Toponimika integral ilmiy yo'nalish, majmuaviy fan. Ingliz va o'zbek tillarida ziyoratgoh nomlarining etimologik va semantik tahlili, ikki tilning turli madaniy va diniy kelib chiqishi tufayli sezilarli farqlarni ochib beradi. Zero, "toponimlar bu yerning tili"⁶

⁶ ХасановХ,Ертили.–Т.:Ў қитувчи,1977.–46

Taniqli toponimist olim T.Nafasov shunday yozganidek “..qadimiy geografiya fani bag’rida paydo bo’lgan yangi yo’nalishlardan biri toponimikadir. Toponimiya bilan azal-azaldan geograflar, geografiya fani shug’ullanib kelgan. So’ngra bu soha bilan tarixshunoslar, arxeologlar qiziqib, nomning tarixiy voqea-hodisalar bilan bog’liqligi, ularning ma’nosi, qaysi tilga mansubligi kabi masalalarni tadqiq qilishdi. Eng so’ngida toponimiya tilshunoslikning tadqiqot obyektiga aylandi”⁷

Ziyorat nomlari muhim diniy, tarixiy yoki madaniy ahamiyatga ega bo’lgan joylar yoki yodgorliklarga berilgan unvonlar yoki belgilarni bildiradi. Bu nomlar joy nomlari bilan bog’liq fan bo’lgan toponimikani o’rganishda hal qiluvchi rol o’ynaydi. Ko’pincha ziyoratgohlar chuqur milliy yoki diniy ahamiyatga ega bo’lib, odamlar ibodat qilish, turli diniy marosimlarni o’tkazish yoki tarixiy shaxslarni ulug’lash uchun yig’iladigan joy bo’lib xizmat qiladi. Bunday saytlarning nomenklaturasi odatda ular vakili bo’lgan jamoalarning madaniyati, urf-odatlar va ma’naviy qadriyatlari bilan chambarchas bog’liq bo’lgan an’anaviy, diniy, ma’naviy va tarixiy rivoyatlarning boy gobelenini qamrab oladi. Ziyoratgoh nomlarini tekshirish toponimika sohasida katta ahamiyatga ega. Bunday tadqiqotlar nafaqat ushbu joylarning geografik konteksti va tarixiy sharoitlarini ochib beradi, balki ularni hurmat qiladigan jamiyatlarning diniy va madaniy dinamikasini ham ochib beradi. Ziyoratgoh nomlarini o’rganish orqali tadqiqotchilar milliy va diniy o’ziga xosliklar, madaniy merosni saqlash va bu muhim joylarning vaqt o’tishi bilan rivojlanishi va o’zgarishi bilan bog’liq muhim ma’lumotlarni topishlari mumkin. Ziyoratgohlarga nom berish qoidalarini tadqiq qilish, ayniqsa, ular o’rtasidagi o’xshashlik va farqlarni qiyosiy tahlil qilish imkonini berishi bilan ahamiyatlidir. Ushbu tahlil ushbu nomlarning shakllanishiga hissa qo’shadigan jarayonlarni yoritishi va turli tillar va madaniyatlarga xos bo’lgan o’ziga xos xususiyatlarni ochib berishi mumkin. Bundan tashqari, ushbu tadqiqot sohasi turizm sohalari va madaniy merosni saqlash uchun juda muhimdir, chunki bu joylarning ahamiyatini tushunish ularni qadrlashni kuchaytirishi va ularni boshqarish va saqlashda yanada barqaror amaliyotlarni rivojlantirishi mumkin. Umuman olganda, ziyorat nomlarini o’rganish shunchaki ilmiy izlanish emas; bu hurmatga sazovor joylar nomlarida aks ettirilgan o’ziga xoslik, madaniyat va tarix o’rtasidagi murakkab munosabatlarni tushunish uchun eshikdir.

Nomlarning tilshunoslik jihatdan o’rganilishida nomlarning tarkibidagi so’zlar, ularning ma’nolari, tilning strukturalariga qanday ta’sir qilgani tahlil qilinadi. Masalan, ingliz tilida “church”, “abbey” va o’zbek tilida “maqbara” “ziyoratgoh” kabi so’zlarning qo’llanishi tahlil qilinadi.

⁷ T Nafasov “O’zbek tili toponimlarining o’quv izohli lug’ati”

Ingliz va o'zbek tillaridagi ziyoratgoh nomlari tahlili, ularning semantik xususiyatlarini va kelib chiqishini chuqurroq tushunishga imkon beradi. Har ikki madaniyatda ziyoratgohlar muhim diniy, madaniy va tarixiy ahamiyatga ega bo'lib, ular nomlar orqali o'ziga xos ma'lumotlar beradi. Ingliz tilidagi ziyoratgohlar ko'proq xristianlikka oid avliyolar, diniy tashkilotlar, mo'jizaviy voqealar va geografik joylarga asoslanadi. Masalan, *St. Paul's Cathedral* yoki *Westminster Abbey* kabi nomlar xristianlikdagi avliyolarga, diniy tashkilotlarga va muqaddas joylarga aloqador bo'lib, ularda avliyolarning nomlari va joylarining o'zi muhim diniy ma'no va qadriyatlarni o'z ichiga oladi. Bunda ko'proq diniy an'analar va xristianlik tarixi asosiy omil bo'ladi. O'zbek tilidagi ziyoratgohlar esa, asosan, Islom diniga, avliyolarga va muqaddas shaxslarga sig'inish bilan bog'liq. Masalan, *Hazrati Imom majmuasi* yoki *Amir Temur maqbarasi* kabi nomlar o'zbek xalqining Islom diniga bo'lgan e'tiqodini aks ettiradi. Shuningdek, ba'zi nomlar geografik joylashuvlar bilan bog'liq bo'lib, ularga keyinchalik diniy ma'no qo'shilgan, masalan, *Islom Ota* yoki *Xoja Ahror Vali maqbarasi*. Ma'no jihatidan o'zbek ziyoratgoh nomlari, asosan, diniy an'analar va Islom tarixi bilan bog'liq bo'lsa, ingliz ziyoratgoh nomlari ko'proq xristian diniy va tarixiy o'rni, avliyolar va madaniyatga oid tushunchalar bilan bog'liqdir. Shuningdek, ingliz tilida geografik joylar va diniy voqealar ziyoratgoh nomlarining shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatgan.

St. Paul's Cathedral, *St. Peter's Basilica*, *St. Patrick's Cathedral* kabi avliyolar nomlari lotin tilidan kelib chiqqan bo'lib, xristianlikdagi avliyolarga sig'inish an'anasi bilan bog'liqdir. Nomlarning semantik tahlili avliyolarning xarakteri va ular bilan bog'liq mo'jizalar, masalan, *St. Paul's Cathedral*da paydo bo'lgan diniy hodisalar yoki *St. Peter's Basilica*ning diniy ahamiyatini o'z ichiga oladi. Xristian dinida avliyolarga sig'inish ularning mashaqqatlari, mo'jizalari va odamlar uchun taqdim etgan ruhiy yordamlari orqali chuqur diniy qadriyatlarni aks ettiradi. Ba'zi nomlar ziyoratgoh joylashgan joyning geografik xususiyatlarini aks ettiradi. Semantik tahlil bu nomning shahar tarixi va diniy an'analar bilan bog'liqligiga e'tibor qaratadi. Misol uchun "Kenterberi sobori" joy nomi.

Kenterberi bu nasroniylikdan oldingi uzoq va qatlamli tarixga ega shahar. Uning kelib chiqishi Rim Britaniyasida bo'lishi mumkin, ehtimol kelt yoki romano-ingliz ildizidan kelib chiqqan bo'lishi mumkin, ehtimol "qal'a" yoki "qo'rg'onlangan joy" degan ma'noni anglatadi (garchi etimologiyasi muhokama qilinsa ham). *Sobor* atamasi esa yirik nasroniy cherkovi, yepiskop o'rni va diniy hokimiyat markazini bildiradi. Bu so'zning o'zi yunoncha "kathedra" so'zidan olingan bo'lib, "o'rindiq" yoki "stul" degan ma'noni anglatadi. Shu nuqtai nazardan, u episkopning o'rindig'iga ishora qiladi va soborning xristian jamoasi

uchun markaziy markaz va diniy hokimiyat va boshqaruv joyi sifatidagi rolini ta'kidlaydi. Kanterberri shahrining tarixi juda qadimiy bo'lib, u Rim imperiyasi davrida ham mavjud edi. Sobor esa 597-yilda Avliyo Avgustin tomonidan tashkil etilgan va Angliya diniy hayotining markaziga aylangan. Soborning diniy ahamiyati, ayniqsa, 1170-yilda Avliyo Thomas Becketning o'limi bilan yanada kuchaygan. Bu voqea Kanterberri soborining tarixiy va diniy merosini mustahkamladi.

O'zbek tilidagi ziyoratgohlardan Buxoro viloyatidagi *Ko'kaldosh* madrasasini misol qilib olaylik. Ko'kaldosh madrasasi Buxorodagi eng mashhur diniy muassasalardan biri bo'lib, uning nomi o'zida chuqur etimologik va semantik qatlamlarni jamlagan. Etimologik jihatdan, "Ko'kaldosh" so'zi o'zbek tilida "ko'k" (osmon, osmon rangidagi) va "aldosh" (aldash, yolg'onchi, ya'ni qarama-qarshi) kabi so'zlardan kelib chiqqan bo'lishi mumkin. Biroq, madrasaning asl nomi, ehtimol, bu yerda yashagan, boshqargan yoki asos solgan shaxsning ismi bilan bog'liq bo'lishi mumkin. "Ko'kaldosh" nomi, shuningdek, diniy yoki tasavvufiy izohda, osmon bilan bog'liq tasavvurlarni, ruhiy poklanishni va bilimni anglatishi mumkin.

Semantik jihatdan, Ko'kaldosh madrasasi nomi Buxoro shahridagi ilmiy va diniy markazlardan biri sifatida shakllangan va o'zida ulkan ma'naviy ahamiyatni anglatadi. Madrasaning tarixi va roli, unga bo'lgan ijtimoiy va diniy munosabat, uning nomida aks etadi. "Ko'kaldosh" atamasi, madrasaning ta'lim berish jarayonidagi mustahkamlik, mustahkam ta'lim va bilimni anglatganidek, shaxsiy tarbiya va ruhiy ko'tarilish bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Etimologiya jihatidan, "Ko'kaldosh" nomi o'zbek tilidagi semantik qatlamlarga ko'proq asoslanib, ruhiy va ilmiy ma'no keltiradi, bu o'zbek jamiyatidagi diniy ta'lim va ruhiyatni anglatga, "Kanterbury" nomi esa ingliz tilidagi an'anaviy yondoshuvlarni, tarixiy ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Semantik jihatdan, Ko'kaldosh madrasasi nomi o'zida ilmiy, diniy va jamiyatga xizmat qiluvchi ta'lim muassasasi sifatida o'zining chuqur ma'naviy qiymatini aks ettiradi, bu esa Osiyo va Islom dunyosidagi diniy markazlarning umumiy xususiyatlarini ko'rsatadi. Kanterbury sobori esa, nasroniylik va ingliz madaniyatining diniy markazi sifatida o'z tarixini va ahamiyatini namoyon etadi. Har ikkala toponimning semantik o'ziga xosligi, ularning joylashgan geografik hududlaridagi ijtimoiy va diniy sharoitlarga bog'liqdir.

Toponimik nuqtai nazardan so'zlashuvchilar soni va tilning ahamiyati o'rtasidagi munosabatni baholashda yana ikkita masalani hisobga olish kerak. Ulardan biri tilning geografik (yoki mintaqaviy) bog'liqlik darajasini o'z ichiga oladi, ikkinchisi tilda so'zlashuvchilar o'zlari yashab turgan yerga nisbatan

foydalanadigan “tarixiy huquqlar” ni o‘z ichiga oladi. Biz o‘ylashimiz mumkin bo‘lgan eng barqaror mamlakatlardan biridagi vaziyatni ko‘rib chiqishda ikkalasini ham osongina tasvirlash mumkin⁸

Ziyoratgoh nomlarining etimologik va semantik tahlili, ularning tilshunoslik va madaniyatshunoslik nuqtai nazaridan qadrlı ahamiyatga ega. Ingliz va o‘zbek tillaridagi ziyoratgoh nomlari ko‘plab tarixiy, diniy, madaniy va geografik omillarni o‘zida aks ettiradi. Xulosa qilib aytganda, etimologik tahlil, bu nomlarning kelib chiqishi, ularning so‘z turkumlari, qaysi til yoki dialektlardan olingani, va qanday o‘zgarishlarga uchragani haqida chuqurroq tushuncha beradi. Semantik tahlil esa, ziyoratgoh nomlarining mazmuni, ular bilan bog‘liq qadriyatlar, tasavvurlar va simvolik ma‘nolarni o‘rganadi.

Ingliz va o‘zbek tillaridagi ziyoratgoh nomlarida, asosan, diniy motivlar, tarixiy shaxslar yoki voqealar, shuningdek, tabiat va jamiyat bilan bog‘liq turli semantik qatlamlar mavjud. O‘zbek tilida, masalan, “madaniy meros” va “ruhiy poklanish” kabi tushunchalar, ziyoratgoh nomlarining shakllanishiga ta‘sir ko‘rsatgan. Ingliz tilida esa, ziyoratgoh nomlari ko‘pincha muayyan diniy obidalar, cherkovlar yoki tarixiy joylar bilan bog‘liq bo‘lib, ular orqali milliy va diniy identifikatsiya amalga oshiriladi. Umuman olganda, ziyoratgoh nomlarining etimologik va semantik tahlili, ularning faqatgina nomlash aspektlarini emas, balki jamiyatlar orasidagi madaniy aloqalar, dinlar va urf-odatlar bilan bog‘liq murakkab jarayonlarni ham o‘rganishga yordam beradi. Bu turdagi tahlillar ziyoratgoh nomlarining yuksak ma‘naviy va tarixiy ahamiyatini yanada yaxshiroq tushunish imkonini beradi.

FOYDALANIILGNA ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. ҲасановХ.Ертили.-Т.:Ўқитувчи,1977.-45
2. Т Nafasov “O‘zbek tili toponimlarining o‘quv izohli lug‘ati”
3. F.J. Ormeling Sr. - Terms used in geographical names standardization. In: T.R. Tichelaar (ed.), Proceedings of the Workshop on Toponymy held in Cipanas, Indonesia 16-18 October 1989. Cibinong, Bakosurtanal 1990.
4. Mills A. D. A Dictionary of British Place-Names.
5. Уразметова А.В. Английская топонимика как лексическая подсистема языка
6. Н.То‘rayev “Buxoro toponimikasi” darslik

⁸ F.J. Ormeling Sr. - Terms used in geographical names standardization. In: T.R. Tichelaar (ed.), Proceedings of the Workshop on Toponymy held in Cipanas, Indonesia 16-18 October 1989. Cibinong, Bakosurtanal 1990.

7. The usage of pilgrimage tourism terms in the English language “Adabbiyotshunoslik va tarjimashunoslikning dolzarb muammolari: adabiy jarayon, qiyosiy adabiyotshunoslik, uslubshunoslik va tilshunoslik masalalari” mavzusidagi xalqaro miqyosdagi ilmiy-amaliy anjuman Buxoro-2022. -224

8. Islom tushunchasida ziyorat turizm terminlarining ishlatilishi Innovation in the modern education system: a collection of scientific works of the International Scientific conference (25th SEPTEMBER 2022) – Washington, USA: “CESS”, 2022. Part 22 – 292 p. Vakhidova F. S.

9. Ingliz va o'zbek tillarida turizmga oid terminologik tizimlarining qiyosiy tahlili NamDU Ilmiy Axborotnomasi. № 3. – Namangan, 2022. B. 379-383.

10. Клиичев Б.Э. Топонимлар yasalishining onomastik konversiya usuli /

11. A LOOK AT THE PLACE NAMES OF UZBEKISTAN FROM A LINGUISTIC POINT OF VIEW Sima Abbasi, Muhammad Rizo Asloniy , Kajal Almasi